

УДК 027.7.021.036

Павла Рогова,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
заслужений працівник культури України,
директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Про концепцію створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу на базі державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

У статті висвітлюються концептуальні засади створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як єдиного вікна доступу до освітніх ресурсів, завдяки чому інтенсифікуватиметься науково-дослідна діяльність, навчально-виховний процес у освітній сфері України. Втілення засад концепції в практику пропонується здійснювати з мережею освітянських бібліотек, а також з бібліотеками інших відомств.

Ключові слова: концептуальні засади, наукові бібліотеки, освітній процес, єдина ресурсна база.

На сучасному етапі формування в нашій державі інформаційного суспільства, надалі — суспільства знань, висуваються нові вимоги до засобів і методів інформаційного забезпечення наукових досліджень як традиційними так і електронними ресурсами (ЕР). Функціонування ЕР у бібліотеках України й надання доступу до них як активного компонента сучасної системи наукових комунікацій є актуальною проблемою сьогодення. Адже від того, як зазначені ресурси будуть розповсюджуватись залежить соціально-економічний і суспільний розвиток нашої держави, її інтеграція у світове співтовариство. Як наголошує Г. Шемаєва: "зростання кількості різних видів і типів електронних ресурсів у системі наукових комунікацій висуває до фахівців сучасних бібліотек нову вимогу — їх інтеграцію з метою надання користувачам, по-перше, уявлень про наявність наукових електронних ресурсів, їх якість, змістовне наповнення, формальні властивості, по-друге, доступу до різноманітних електронних ресурсів, по-третє, формування середовища комунікацій між ученими" [13]. Особливе місце у цьому процесі посідає інформаційне забезпечення наукових досліджень у галузях педагогіки, психології й освіти внаслідок їхнього парадигматичного характеру й виняткової ролі в питаннях формування суспільства майбутнього, фундаменту його соціального, політичного, економічного та морального устрою. У зв'язку з цим актуальним, на нашу думку, є створення інтегрованого освітнього інформаційного ресурсу, що визначається, головним чином тим, що в сучасному бібліотечному світі існує значна кількість освітніх ресурсів у формі традиційних і електронних бібліотек, інформаційних центрів, бібліографічних, реферативних і повнотекстових баз даних, електронних журналів та різноманітних публікацій в Інтернеті, але доступ до них для пересічного користувача пов'язаний з чималими труднощами, а в ряді випадків і зовсім неможливий, через що у користувача створюється неповне, а інколи й хибне уявлення щодо пріоритетних напрямів та стану наукової думки в тій чи іншій галузі наукових знань. Така ситуація абсолютно неприпустима як в інформаційному суспільстві, так і в суспільстві знань.

Метою статті є ознайомлення широкої освітянської громадськості України з рішеннями, прийнятими щодо створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу

(ІПР) на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Варто зазначити, що згідно із Законом України "Про бібліотеки та бібліотечну справу", ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, виконує координаційну та науково-методичну функції щодо бібліотек освітянської мережі МОН України та НАПН України, діяльність яких безпосередньо впливає на отримання вільного доступу до якісної освіти широкого кола освітян нашої держави. Усі наукові проекти, що розробляла ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як науково-дослідна установа упродовж 15 років свого існування і впроваджувала у практичну діяльність бібліотек мережі, сприяли вирішенню багатьох питань щодо повноцінного науково-інформаційного забезпечення модернізації та розвитку педагогічної науки й освіти в нашій державі. Так, у межах виконання колективом бібліотеки науково-дослідної роботи (НДР) "Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського", що здійснювалася упродовж 2011—2013 рр., метою якої є розроблення й поглиблення теоретичних, організаційних і технологічних засад щодо створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з педагогічної й психологічної наук та їхнього впровадження в діяльність освітянських бібліотек, одним із завдань було розроблення "Концепції створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського" [5]. Актуальність цього питання обумовлена необхідністю створення ІПР у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на засадах корпоративних зв'язків з провідними книгозбірнями мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України для забезпечення інноваційного розвитку науки та освіти й надання до нього вільного й повноцінного доступу.

Теоретичною базою в процесі виконання НДР була прийнята загальна теорія інформаційних систем, що пов'язана з іменами К. Шеннона, У. Ешбі, Н. Вінера, Дж. Мартина, В. Глушкова, М. Амосова та інших вітчизняних і зарубіжних вчених. Розроблення методів інтеграції даних —

одне з найактуальніших завдань у сфері інформаційних систем. Особливої актуальності це питання набуло протягом останніх років у зв'язку з переходом розвинених держав світу до створення суспільства знань. Необхідно зазначити, що проблема інтеграції даних не є новою. Перші кроки в цій сфері були зроблені ще в 70-х роках ХХ ст., коли розпочалося розроблення розподілених баз даних і коли остаточно було сформовано чітке уявлення про багаторівневу архітектуру розподілених інформаційних систем, відповідно до чого інтеграція ресурсів інформаційних систем забезпечувалася за рахунок створення єдиного уніфікованого інтерфейсу для доступу до неоднорідних незалежних джерел даних.

Дещо інакше це питання розглядалося у бібліотекознавстві. Одним із перших до нього звернувся М. Карташов ще в 80-х рр. минулого століття [4]. В Україні проблему формування єдиних фондів розробляла К. Селіверстова [10], яка під єдиним бібліотечним фондом розуміла систему фондів бібліотек, координованих взаємозалежним комплектуванням, єдиним довідково-пошуковим апаратом, системою депозитарного зберігання, перерозподілу і взаємного використання фондів. Однак незалежний характер розподілених бібліотечно-інформаційних ресурсів, відсутність належної мотивації у власників цих ресурсів тривалий час стримували процеси інтеграції в бібліотечному середовищі.

На сучасному етапі питання інтеграції ресурсів у бібліотеках є предметом дослідження багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних учених, серед перших його розв'язанням зайнялись О. Антопольский, Ф. Воройський, М. Когаловський, О. Куракова, О. Лаврик, Н. Соколова, М. Шварцман, Я. Шрайберг, серед других — воно стало предметом дослідження В. Ільганаєвої, К. Лобузної, Н. Самохіної, Г. Шемаєвої та ін. Необхідно зазначити, що єдиного підходу в питанні інтеграції бібліотечних ресурсів поки що не вироблено. Деякі дослідники у своєму розумінні процесів інтеграції обмежуються створенням корпоративних електронних каталогів [2], інші пов'язують їх зі створенням інформаційних центрів [11] та інтегрованих бібліотечно-інформаційних систем [6]. Але реальна практика доводить, що для інтеграції ресурсів у сучасному науковому бібліотечному середовищі такі підходи виявляються недостатніми. Авторами, які розробляли цю Концепцію, підкреслено, що головною метою створення ІГР для інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики є повноцінне відображення структури знань з педагогіки, психології й освіти та забезпечення вільного й рівного доступу до відповідної інформації для всіх учасників освітнього процесу незалежно від їхнього статусу і місця перебування. Це зумовлено, по-перше, зміною парадигми освіти, яка передбачає самовизначення та самореалізацію особистості як головне завдання, компетентнісним підходом та суб'єктивними відносинами в процесі навчання, глибокою інформатизацією навчального процесу; по-друге, новим підходом до визначення місії наукових бібліотек у сучасному суспільстві, що є найважливішим завданням у їх діяльності для чіткого вибору напрямів і перспектив щодо розвитку їхніх інформаційних ресурсів. Чітке розуміння місії надасть діям бібліотечних фахівців усвідомлення й цілеспрямованості у своїй роботі, уможливить краще бачення та осмислення ними не тільки того, що вони мають робити, а й того, для чого потрібні їхні дії. Місія наукової бібліотеки встановлює зв'язок із зовнішнім світом, орієнтуючи своїх користувачів (не лише фізичних осіб, а й юридичних та інших інституційних й соціальних структур) у певному фаховому сегменті інформаційного простору. Відповідно до запропонованої Концепції місія наукових бібліотек — формування, збереження інформаційного ресурсу, в якому найбільш повно й адекватно відображається відповідна структура знань у визначеному

сегменті інформаційного простору нашої держави та організація доступу до нього широкого кола користувачів, у нашому випадку — учасників освітнього процесу. Тому за модель сучасної наукової бібліотеки у цій Концепції взята така, яка являє собою організовану сукупність інформаційних ресурсів та специфічних технологій, які перебувають під інтелектуальним тиском світоглядних парадигм, потреб користувачів, інформаційно-комунікаційних технологій і залежить від фінансово-економічної та культурної політики держави [1].

Проблема інтеграції даних — складний, багатоаспектний процес, що характеризується великим різномаяттям завдань, а також шляхів і напрямів їхнього вирішення. В інформаційних системах він зазвичай відбувається на організаційно-технологічному, логічному та фізичному рівнях [7].

Згідно з Концепцією створення ІГР запропоновано розглядати як складний багаторівневий процес, який забезпечує максимально повне й адекватне відображення структури знань з педагогіки, психології й освіти та організацію вільного доступу до відповідних джерел даних й інформаційних послуг для всіх учасників освітнього процесу. За сучасних обставин доцільним буде визначити бібліотечно-інформаційний ресурс як організовану сукупність джерел інформації й інформаційних послуг, які на певних умовах надаються користувачам. Таке визначення бібліотечно-інформаційного ресурсу поки що викликає певний опір в окремих представників бібліотечної спільноти, але воно є важливим, бо підкреслює те, що предметом діяльності сучасних бібліотек стають об'єкти складнішої структури, ніж документи, хоча й електронні, а також ще й тому, що воно впливає не тільки на шляхи та перспективи інтеграції, а й на організацію всієї інноваційної діяльності наукових бібліотек. Саме слово "ресурс" (від французького "ressource") означає "джерело чого-небудь, деякі засоби, запаси, можливості, які при потребі можуть бути використані" [9]. Тож навіть з лінгвістичної точки зору поняття "джерело" є найближчим за змістом до поняття "ресурс". Однак термін "ресурс" є складним, збірним і тому щоразу потребує конкретизації. Але за будь-яких умов головним джерелом інформації (ДІ) в бібліотеках залишиться власний документний фонд, а додатковими слугуватимуть фонди споріднених книгозбірень, а також орендовані бази даних й інформаційні об'єкти з вільним доступом до мережі Інтернет.

Робота з джерелами інформації не нова для бібліотекарів, адже нею вони займалися за всіх часів, поповнюючи фонди власних установ. Для цього вони встановлювали зв'язки з видавництвами, науковими установами, окремими авторами тощо. Раніше ця складова їхньої діяльності залишалася певною мірою другорядною. У зв'язку з формуванням інформаційного простору в державах й переходом до суспільства знань, робота з ДІ у сучасних бібліотеках виходить на перший план. Нове розширене визначення щодо сутності та змісту поняття "електронні освітні ресурси" вводить й Положення про електронні освітні ресурси, затверджене Наказом МОНмолодьспорту України від 01.10.2012 р. № 1060 [8]. На рис. 1 наведена структура бібліотечно-інформаційного ресурсу відповідно до запропонованої Концепції.

Аналогічно тому, як це робиться у загальній теорії інформаційних систем, у Концепції, що пропонується, нами визначено три рівні інтеграції: фізичний, логічний та організаційно-технологічний. На рівні, який відповідає фізичному в загальній теорії інформаційних систем, у ІГР відбувається найповніша і найглибша інтеграція, але стосується вона лише електронних документів, електронних колекцій, електронних бібліотек і повнотекстових баз даних. На цьому рівні існує можливість застосування інтелектуальних пошу-

кових систем, що, безумовно, є досить цінним аспектом у наукових дослідженнях. Власниками таких інтелектуальних пошукових систем є великі ІТ-корпорації — Google, Yandex, Yahoo.

Зібрати всі публікації з окремо взятої наукової галузі в одному місці досить важко, навіть якщо у це вкладаються значні кошти. У таких умовах дієвим засобом інтеграції є використання можливостей пошукових систем, таких як Google, Yandex, Yahoo. Для цього достатньо, щоб усі сторін-

ки таких публікацій були проіндексовані хоча б в одному з них, наприклад, у Google. У цьому випадку інтегратором стають пошукові системи Google (рис. 2). Це, звичайно, не виключає створення галузевих або регіональних зведених електронних бібліотек. Надзвичайно важливим фактом є також те, що інтеграція на фізичному рівні з залученням таких потужних пошукових систем, як Google, уможливило вирішення ще однієї проблеми — бібліометричних і наукометричних вимірювань та обчислення рейтингів.

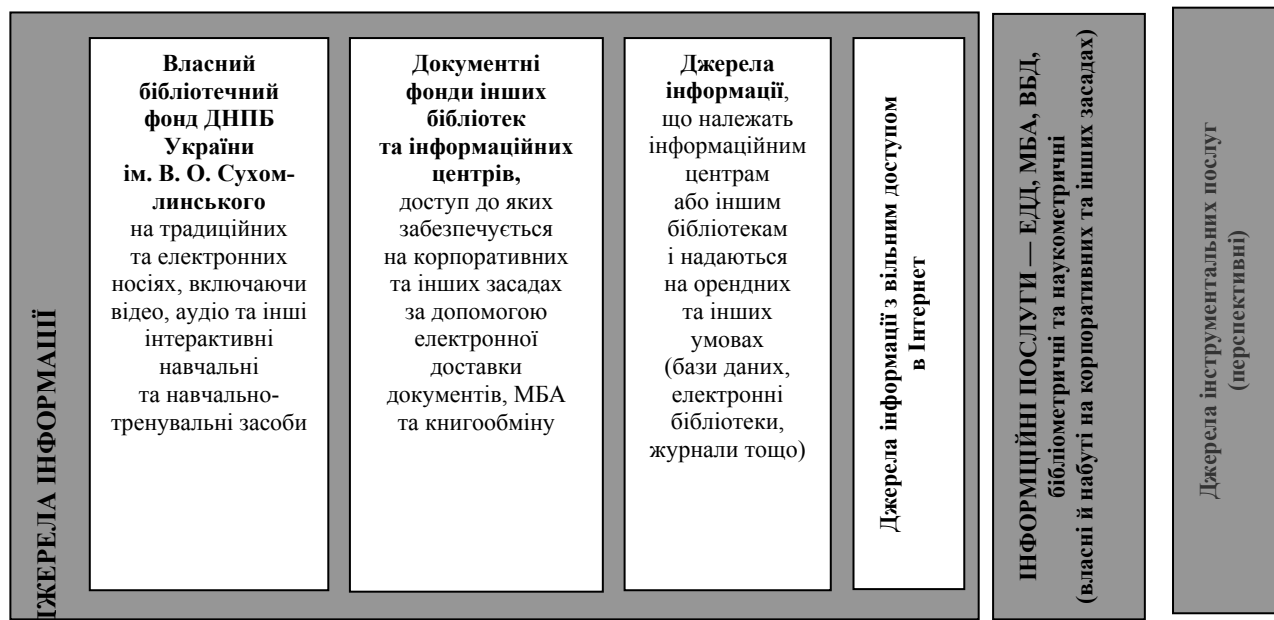

Рис. 1. Структура інформаційного ресурсу

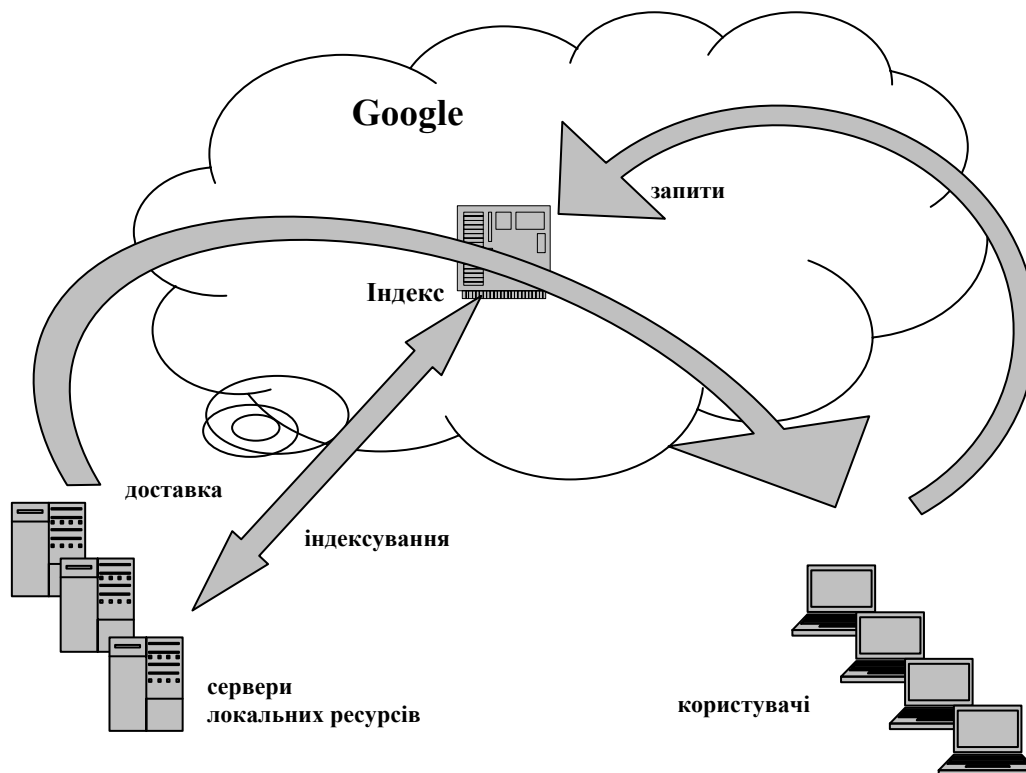

Рис. 2. Механізм доступу до інтегрованих електронних ресурсів

На жаль, інтеграція лише електронних документів не може відобразити досить повно і адекватно структуру тієї чи іншої галузі наукових знань. Це відбувається тому, що значна кількість наукових праць, які мають фундаментальне значення в науці та практиці, не має і, можливо, ніколи не матиме електронних копій, що особливо характерно для педагогіки як науки, яка увібрала в себе багату історичну спадщину багатьох поколінь видатних вчених і талановитих практиків. Для вирішення зазначеної проблеми у Концепції запропоновано ввести наступний рівень інтеграції, який за аналогією із загальною теорією інформаційних систем нами названий логічним. Він у загальній теорії інформаційних систем забезпечує інтеграцію даних шляхом залучення метаданих. У нашому випадку такими є бібліографічні описи, стандартизовані у бібліотечному середовищі. У сучасних автоматизованих бібліотечно-інформаційних системах (АБІС) вони оформлюються у вигляді електронних каталогів. Довгий час вважалося, що єдиним способом інтеграції бібліографічних ресурсів було створення корпоративних електронних каталогів у складі АБІС. Однак на сьогодні, завдяки застосуванню шлюзів Z39.50 деякі АБІС отримали можливість працювати з розподіленими бібліографічними базами даних [12]. Таким чином забезпечується інтеграція частини даних, представлених у цифровому форматі на логічному рівні. Цим не обмежуються його можливості. Потужною складовою метаданих в бібліотеках є реферативна інформація. Крім того, наукові бібліотеки традиційно готують різні види бібліографічної продукції, яка, по суті, теж являє собою метадані. На жаль, саме тут виявляється відсутність координації, яка призводить до необґрунтованого паралелізму в бібліотечній роботі і, що найприкріше, до фрагментарного відображення структури певної галузі знань. Вихід, відповідно до запропонованої Концепції, полягає в переході до планового формування відповідних баз даних на основі корпоративних систем або інших галузевих угод.

Саме для цього вводиться третій — організаційно-технологічний рівень, на якому має відбуватися узгодження і затвердження координаційних планів, технологічних, методичних та інших інструкцій і норм. На цьому ж рівні повинна відбуватися інтеграція традиційних та інноваційних бібліотечно-інформаційних послуг: дистанційне замовлення документів, віртуальна бібліографічна довідка, електронна доставка документів, міжбібліотечний абонемент, можливо, оренда обчислювальних потужностей, послуги із вилучення даних та інше. З огляду на стан та види бібліотек, що входять до мережі освітянських, необхідно підкреслити їх специфіку, яка полягає в тому, що дані бібліотеки мають різний юридичний статус, матеріально-технічний, інтелектуальний рівні. Це перешкоджає організації ефективної спільної роботи, виключенню паралелізму, раціональному використанню кадрового та інтелектуального ресурсу книгозбірень. Засобом підвищення мотивації на цьому рівні вважається запровадження комфортних інструментів для професійної комунікації широкого кола бібліотечних фахівців. Для цього бібліотека має бути представлена у соціальних мережах — у блогах, на інтернет-конференціях, форумах тощо.

Для досягнення головної мети щодо створення ІГР у Концепції пропонується шлях, який полягає в залученні не лише бібліотек освітянської мережі МОН України та НАПН України, а й на добровільній основі інших учасників. Створення ІГР пропонується на основі багаторівневої моделі, представленої на рис. 3. Модератором у цій моделі виступає ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Платформою, на основі якої передбачається створення ІГР, є потужний портал у середовищі Інтернет. Технологія Web2.0, адаптери та шлюзи, що є складовими порталу, забезпечать доступ до ресурсів бібліотек-учасниць, які беруть участь у реалізації проекту. Вони природно створюють єдине вікно доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів, що є запорукою рівного доступу всіх користувачів до сучасних знань незалежно від їхнього статусу й місця перебування [3]. ІКТ забезпечують охоплення даних за тематикою, видами й типами інформації та інформаційних послуг, а також об'єднання територіально розподілених ресурсів.

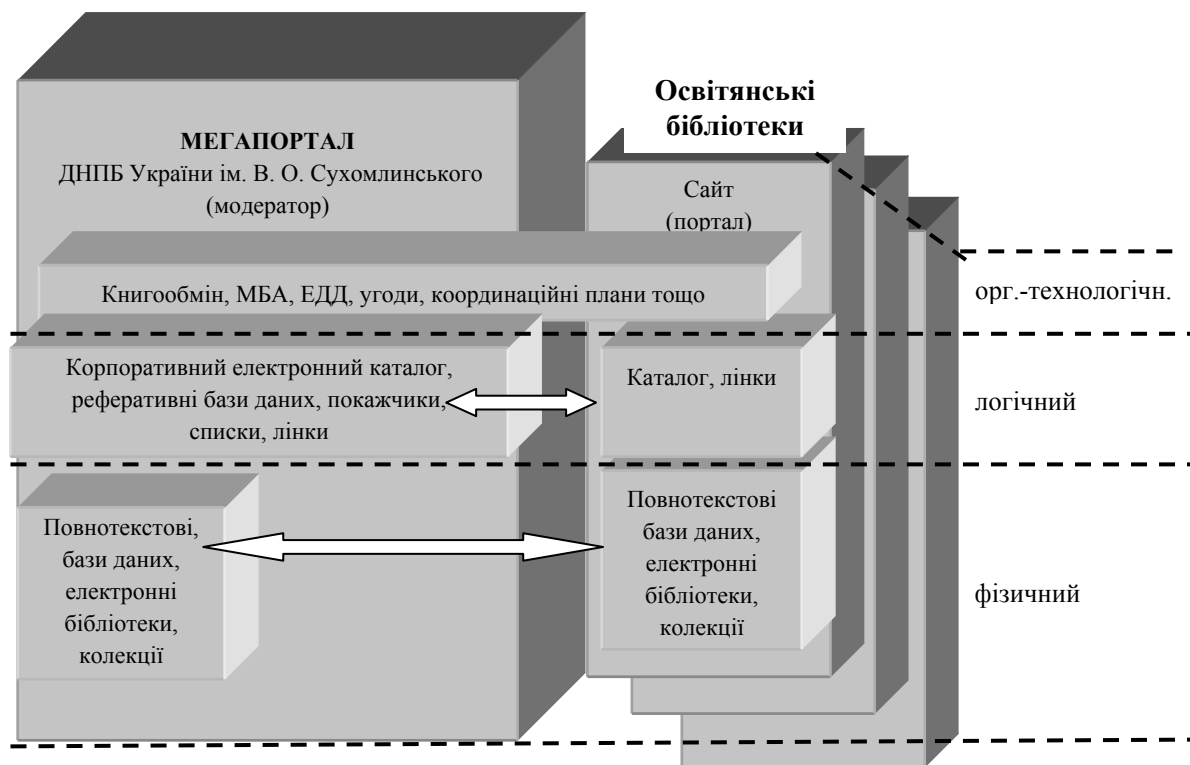

Рис. 3. Структура інтеграції бібліотечних ресурсів

У результаті реалізації запропонованої Концепції та створення єдиного вікна доступу до ІІР будуть створені умови для інтенсифікації науково-дослідної діяльності, навчально-виховного процесу в освітянській сфері України шляхом формування принципово нових можливостей для пошуку й використання наукової інформації, відображення в освітянському сегменті інформаційного простору нашої держави інтегрованих галузевих інформаційних ресурсів й надання вільного доступу до них.

Список використаної літератури

1. *Артемюв Ю. І.* Концептуальна модель бібліотеки суспільства знань / Артемюв Ю. І. // Наукові праці ДНІПБ України ім. О. Сухомлинського. — 2010. — Вип. 2 : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. — С. 66—71.
2. *Градобоєва Н. В.* Некоторые проблемы инкорпорации информационных ресурсов библиотеки гуманитарного вуза в международные базы данных / Градобоєва Н. В. — М.: Символ, 2010. — 474 с.
3. *Европейская экономическая комиссия ООН.* Концепция "единого окна". — Режим доступа : <http://www.gfptt.org/uploadedFiles/40ffe563-429c-4a74-b777-dd647a063298.doc>. — Загл. с экрана.
4. *Карташов Н. С.* Совершенствование механизма функционирования ТБО / Карташов Н. С., Гукова В. Г. // Советское библиотечное ведение. — 1986. — № 1. — С. 35—40.
5. *Концепція створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / [Рогова П. І., Артемюв Ю. І., Вараксіна Н. В., Лобановська І. Г.; наук. ред. Рогова П. І.]; НАПН України, ДНІПБ України ім. В. О. Сухомлинського. — К.: [б. в.], 2012. — 20 с. — Режим доступа : <http://www.dnpp.gov.ua/datas/upload/files/contseptsia%20IGIR.pdf>. — Назва з екрана.*
6. *Лобузін К.* Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузін ; відп. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К.: [б. в.], 2012. — 252с.
7. *Мартин Дж.* Вычислительные сети и распределенная обработка данных: программное обеспечение, методы и архитектура: пер. с англ / Дж. Мартин. — М.: Финансы и статистика, 1986. — 269 с.
8. *Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси : Наказ МОНмолодьспорт України № 1060 від 01.10.2012.* — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>. — Назва з екрана.
9. *Ресурс // E-slovník : тлумачний словник української мови.* — Режим доступу : <http://eslovník.com/search/search/?search=%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81>. — Назва з екрана.
10. *Селиверстова Е. Т.* Становление и пути развития единого библиотечного фонда / Селиверстова Е. Т. // Советское библиотечное ведение. — 1985. — № 5. — С. 3—14.
11. *Сенченко М.* Проекти цифрових бібліотек у США / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 1997. — № 7. — С. 3—9.
12. *Степанов В. К.* Анализ Z39.50 ресурсов с точки зрения пользователя / В. К. Степанов // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые формы технологии и новые формы сотрудничества : материалы конф. "Крым-2001". — М., 2001. — Т. 1. — С. 222—224.
13. *Шемаєва Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харків. держ. акад. культури.—Х.: ХДАК, 2008. — 288 с. — Бібліогр.: с. 245—268.

В статтє освещаются концептуальные основы создания интегрированного отраслевого информационного ресурса на базе ГНІПБ України ім. В. А. Сухомлинського как единого окна доступа к образовательным ресурсам, благодаря чему интенсифицируется научно-исследовательская деятельность, научно-воспитательный процесс в образовательной сфере Украины. Воплощение основ концепции в практику предлагается осуществлять с сетью образовательных библиотек, а также с библиотеками ведомств.

Conceptual fundamentals of creation of integrated branch informational resources with base of V. A. Sukhomlynsky SEPL of Ukraine as united window to educational resources, which will intensify educational researching and educational upbringing processes in Ukrainian educational sphere. Embodiment of concepts is proffered with help of network of educational libraries and other types of libraries.

Надійшла в редакцію 28 серпня 2013 року